

آیا می‌دانید بانک‌ها چه فعالیت‌هایی انجام می‌دهند؟

پیدایش بانک

با رونق گرفتن تجارت در اروپا در قرون شانزدهم و هفدهم در مراکز مهم تجاری مانند آمستردام و لندن، مؤسسات بازرگانی و مالی روی کار آمدند که کار اصلی آن‌ها حفظ و تأمین امنیت پول تجار بود. این مؤسسات در مقابل ارائه خدمات مالی، حق الزحمه‌ای دریافت می‌کردند. به تدریج دامنه‌ی فعالیت این گونه مؤسسات گسترش یافت؛ تا جایی که با نقل و انتقال پول از شهری به شهر دیگر به آسان کردن فعالیت‌های تجاری پرداختند.

اعتبار این مؤسسات از آن جهت بود که مؤسسان آن‌ها بازرگانان معروف، ثروتمند و مورد اعتماد مردم بودند.

با گسترش تجارت و افزایش تعداد مراجعان، مقدار پول موجود در صندوق این گونه مؤسسات افزایش یافت. مدیران این مؤسسات با گذشت زمان متوجه دو نکته‌ی مهم شدند: اول این که در هیچ زمانی سپرده‌گذاران تمامی پول خود را از صندوق مؤسسه خارج نمی‌کنند و به همین سبب، تنها درصدی از کل موجودی برای پاسخ‌گویی به صاحبان سپرده کافی است. نکته‌ی دیگر این که هم‌زمان با مراجعه‌ی تعدادی از افراد به مؤسسه برای دریافت پول خود، عده‌ای نیز برای واریز کردن پول به حسابشان مراجعه می‌کنند و در نتیجه، هیچ‌گاه موجودی صندوق به صفر نمی‌رسد. این دو مسئله، مدیران را به این فکر واداشت که پول‌های راكد در صندوق را به کارگیرند.

از آن‌جا که غالباً تعدادی از تجار برای گسترش فعالیت‌های تجاری خود به پول نیاز داشتند و حاضر بودند در مقابل پول دریافتی، مبالغی اضافی پرداخت کنند، مدیران این گونه

مؤسسات مالی (بانک‌ها) از این موقعیت استفاده کردند؛ آن‌ها پول‌های راكد را به تجار متقاضی وام می‌دادند و در مقابل، مبالغی اضافه بر وام دریافت می‌کردند. به این ترتیب، آنان علاوه بر مبالغی که در ازای نگهداری پول افراد دریافت می‌کردند، مبالغی اضافی را نیز بابت وام از وام‌گیرندگان درخواست می‌نمودند. این پول اضافی بهره نام داشت. چون بهره‌ی دریافتی بابت وام مبالغ قابل توجهی بود، از این‌رو مدیران بانک‌ها سپرده‌گذاران را به سپرده‌گذاری هرچه بیش‌تر تشویق می‌کردند. با این شرط که نه تنها بابت نگهداری پول‌های آن‌ها وجهی دریافت نکنند بلکه بخشی از بهره‌ی وام‌های دریافتی را نیز به صاحبان سپرده‌ها بدهند.

از آن پس، این گونه مؤسسات یا بانک‌ها علاوه بر خدمات نقل و انتقال و محافظت از پول به اعطای وام و تأمین اعتبار نیز پرداختند. این فعالیت بانک که تاکنون نیز ادامه دارد، در سطح فعالیت‌های اقتصادی جامعه تأثیر زیادی گذاشته است. به طوری که بسیاری از افراد و مؤسسه‌ها با دریافت وام از بانک‌ها طرح‌ها و فعالیت‌های اقتصادی موردنظر خود را به آسانی به اجرا درمی‌آورند.

اعتبار

افراد و مؤسسات برای انجام دادن فعالیت‌ها یا تکمیل پروژه‌های اقتصادی خود به پول نیاز دارند و برای تأمین پول موردنیاز خود به بانک مراجعه می‌کنند. بانک پس از بررسی درخواست متقاضی، در صورتی که فعالیت او مطابق با شرایط بانک باشد و هم‌چنین بانک از توانایی فرد برای بازپرداخت بدهی خود اطمینان یابد، مبلغ وام را طی اسنادی به او پرداخت می‌کند. به این ترتیب، فرد متناسب با مبلغ وام نزد بانک اعتبار کسب می‌کند و باید بدهی خود را در زمان سررسید قید شده در اسناد به بانک بپردازد.

فعالیت ۳-۴

مراحل دریافت وام را از کسی که از بانک وام دریافت کرده است، بپرسید و به کلاس گزارش دهید.

سندی است که به موجب آن بدهکار متعهد می‌شود مبلغ معینی را در زمان مشخص به طلبکار پرداخت کند. طلبکار پس از دریافت سفته باید آن را تا زمان سررسید نزد خود نگه‌دارد. در صورتی که طلبکار قبل از زمان سررسید سفته به پول آن نیاز پیدا کند، می‌تواند سفته را پشت‌نویسی (ظهرنویسی)^۱ کند و با دریافت مبلغ کم‌تری، طلب خود را به دیگری انتقال دهد. برات: برات سند یا حواله‌ای است که از طرف طلبکار صادر می‌شود و به موجب آن، بدهکار مطلع می‌شود که باید مبلغ بدهی خود را در سررسید معین به فردی که طلبکار مشخص می‌کند، پرداخت نماید.

اگر بدهکار وجه بدهی را با امضای خود تأیید کند، برات جنبه‌ی قانونی پیدا می‌کند. سفته را می‌توان از بانک‌ها خریداری کرد.

فعالیت ۳-۵

از یک برگ سفته و چک رونوشت (کپی) تهیه کنید و نحوه‌ی صحیح پرکردن آن را تمرین کنید.

۳- اسناد اعتباری بلندمدت: در مواقعی که دولت یا مؤسسات خصوصی برای رفع مشکلات یا گسترش فعالیت‌های اقتصادی خود به امکانات مالی نیاز پیدا می‌کنند، ممکن است به انتشار اوراق قرضه اقدام نمایند. افراد یا مؤسسات خصوصی با خرید این اوراق، ضمن دریافت بهره در فواصل زمانی مشخص شده، اصل طلب خود را در زمان سررسید دریافت می‌کنند.

بازپرداخت این گونه اسناد، اغلب بیش از یک سال طول می‌کشد. به همین دلیل آن‌ها را جزو اسناد اعتباری بلندمدت قرار می‌دهند.

فعالیت ۳-۶

برخی بانک‌ها به فروش اوراق مشارکت اقدام می‌کنند. شما می‌توانید داوطلبانه در این زمینه گزارشی تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

۱- وقتی در پشت سفته نوشته می‌شود «این سند به آقا یا خانم . . . . . انتقال یافت» عمل ظهرنویسی انجام گرفته است.

فعالیت‌های مختلف بانک‌ها

برخی تصور می‌کنند تنها وظیفه‌ی بانک تجهیز و

توزیع اعتبارات است؛ در حالی که بانک‌ها فعالیت‌های مهم دیگری نیز انجام می‌دهند.

فعالیت‌های مختلف بانک‌ها به طور کلی عبارت‌اند از:

۱- عملیات اعتباری،

۲- عملیات مالی،

۳- خرید و فروش ارز،

۴- سایر خدمات بانکی.

۱- عملیات اعتباری: بانک‌ها با پذیرش سپرده‌های دیداری، سپرده‌های مدت‌دار و سایر

سپرده‌های مردم، منابع لازم برای دادن اعتبار به اشخاص و مؤسسات را جمع‌آوری می‌کنند.

تخصیص یا توزیع اعتبارات از مهم‌ترین خدمات بانک‌ها محسوب می‌شود و بر دو نوع است:

الف) تخصیص اعتباری کوتاه مدت: اگر فردی، ورق بهاداری مانند سفته یا برات را

در اختیار داشته باشد و قبل از زمان سررسید آن به پول احتیاج پیدا کند، می‌تواند آن ورق

بهادار را به بانک ارائه کند. بانک نیز مبلغی کم‌تر از آنچه در سند قید شده است، به او

می‌پردازد و اصل مبلغ را در زمان مقرر از بدهکار اصلی دریافت می‌کند. البته این بدهی

باید به دلیل انجام امور بازرگانی به وجود آمده باشد و به زمان سررسید سند نیز بیش از

۹۰ روز نمانده باشد. این عمل بانک را تنزیل می‌گویند.

از سوی دیگر، تولیدکنندگان و بازرگانانی که در یک بانک حساب جاری باز کرده‌اند،

می‌توانند از آن بانک اعتبار دریافت کنند. در این صورت، بانک دستور پرداخت مبلغی

بیش از موجودی آن‌ها را صادر می‌کند.

ب) تخصیص اعتباری بلندمدت: به اعتبارهایی که مدت آن‌ها بیش از یک سال است،

اعتبار بلندمدت گفته می‌شود. بانک از محل موجودی سپرده‌های غیردیداری (مدت‌دار)

مشتریان و سرمایه‌ی اولیه‌ی خود، اعتباراتی در اختیار مشتریان قرار می‌دهد. در مواقعی

نیز ممکن است خود بانک از همین محل و از طریق ایجاد بنگاه اقتصادی یا خرید سهام

سایر بنگاه‌ها به سرمایه‌گذاری اقدام کند.

این نوع اعتبار به دلیل این که دریافت‌کنندگان معمولاً آن را در زمینه‌های تولیدی یا

بازرگانی به کار می‌گیرند، اهمیت زیادی دارد.

۲- عملیات مالی: بانک‌های تخصصی به منظور کسب سود، اوراق قرضه‌ای را که دولت یا مؤسسات اعتباری منتشر کرده است، خریداری می‌کنند. آنگاه این اوراق را به مبلغی بیش از مبلغ خرید به سپرده‌گذاران خود می‌فروشند. این فعالیت بانک را عملیات مالی می‌گویند.

۳- خرید و فروش ارز: یکی دیگر از خدماتی که بانک‌ها انجام می‌دهند، خرید و فروش و تبدیل پول کشورهای مختلف است. بانک‌ها با انجام دادن این کار نیاز افرادی را که می‌خواهند به کشورهای دیگر سفر کنند، اتباع کشورهای دیگر و بازرگانی را که برای خرید کالاهای کشورهای دیگر ناچار از پرداخت ارز هستند، رفع می‌کنند. آن‌ها در مقابل این فعالیت خود کارمزد دریافت می‌دارند.

۴- سایر خدمات بانکی: بانک‌ها علاوه بر خدمات ذکر شده، فعالیت‌های دیگری نیز انجام می‌دهند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- نقل و انتقال وجوه در داخل کشور،
- وصول مطالبات اسنادی و سود سهام مشتریان و واریز به حساب آن‌ها،
- پرداخت بدهی مشتریان در صورت درخواست آن‌ها،
- قبول امانات و نگهداری سهام و اوراق بهادار و اشیای قیمتی مشتریان،
- انجام وظیفه‌ی قیمومت، وصایت و وکالت برای مشتریان طبق مقررات مربوط.

بانک‌های جمهوری اسلامی ایران

تا قبل از پیروزی انقلاب

اسلامی ۳۶ بانک خصوصی، دولتی و مختلط در کشور فعالیت می‌کردند. بعد از پیروزی انقلاب، شورای انقلاب در سال ۱۳۵۸ دولتی شدن بانک‌ها را تصویب کرد و بعد از آن، قانون اساسی نیز این مصوبه را تأیید نمود. بر این اساس، طرح ادغام بانک‌ها مطرح و اجرا شد.

در حال حاضر، ۱۰ بانک تخصصی و تجاری در کشور فعالیت دارند که مالکیت

آن‌ها متعلق به دولت است. بانک‌های تجاری موجود در کشور عبارت‌اند از:

- ۱- بانک ملی ایران،
- ۲- بانک سپه،
- ۳- بانک رفاه کارگران،
- ۴- بانک صادرات ایران،
- ۵- بانک تجارت،
- ۶- بانک ملت.

بانک‌های تخصصی نیز عبارت‌اند از:

- ۱- بانک مسکن،
- ۲- بانک کشاورزی،
- ۳- بانک توسعه‌ی صادرات ایران^۱،
- ۴- بانک صنعت و معدن^۲.

۱- بانک توسعه‌ی صادرات ایران با هدف توسعه‌ی صادرات غیرنفتی و مبادلات تجاری با سایر کشورها به منظور حرکت به سمت استقلال و عدم وابستگی به درآمدهای نفتی، فعالیت خود را از شهریورماه ۱۳۷۱ آغاز کرد. این بانک در سال ۷۷ دارای چهار شعبه در تهران و ۱۶ شعبه در مراکز استان‌ها بوده است.

۲- بانک صنعت و معدن براساس مصوبه‌ی ۱۳۵۸/۷/۲ مجمع عمومی بانک‌ها از ادغام بانک‌های اعتبارات صنعتی و معدنی ایران، توسعه‌ی سرمایه‌گذاری ایران، شرکت سرمایه‌گذاری بانک‌های ایران و صندوق ضمانت صنعتی به‌عنوان تنها بانک توسعه‌ای در بخش صنعت و معدن تشکیل شد. این بانک تا سال ۱۳۷۸ تعداد ۲۲۵۰ واحد تولیدی صنعتی و معدنی ایجاد کرده است. علاوه بر این، از طریق مشارکت و سرمایه‌گذاری‌های مستقیم، ۲۹۰ واحد مهم صنعتی و معدنی نیز تأسیس کرده و موجبات اشتغال جدید و مستقیم ۲۴۰ هزار نفر را در کشور فراهم آورده است.

بر اساس قوانین اسلامی، هر نوع دریافت پول اضافی از وام گیرنده ربا تلقی می شود و حرام است. بر این اساس، مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا را تصویب کرد و از سال ۱۳۶۳ آن را به اجرا درآورد. طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک های فعال در جمهوری اسلامی در قبال تسهیلات اعطایی به مشتریان حق دریافت هرگونه مبلغ نقدی یا جنسی را که از قبل تعیین شده باشد، ندارند.

این بانک ها درآمد خود را از طریق سرمایه گذاری مستقیم در طرح های تولیدی و عمرانی کسب می کنند. علاوه بر این، تحت یازده عقد اسلامی^۱ مجاز نیز می توانند به اشخاص تسهیلات مالی اعطا کنند و از این طریق به طور غیرمستقیم در سرمایه گذاری ها شرکت جویند. این عقود مجاز عبارت اند از:

۱- قرض الحسنه	۲- مضاربه	۳- مشارکت مدنی
۴- مشارکت حقوقی	۵- فروش اقساطی	۶- معاملات سلف
۷- اجاره به شرط تملیک	۸- جعاله	۹- مزارعه
۱۰- مساقات	۱۱- خرید دین	

۱- در زیر عقود اسلامی را به اختصار توضیح می دهیم.

۱- **قرض الحسنه:** قراردادی است که در آن یکی از طرفین قرارداد (در این جا بانک) مقدار معینی از مال خود را در زمان حال به دیگری (در این جا مشتری بانک) واگذار می کند. در مقابل، قرض گیرنده متعهد می شود که عین مال یا قیمت آن را در زمان معین بازپس دهد.

۲- **مضاربه:** قراردادی است که به موجب آن، بانک سرمایه را تأمین می کند و طرف دیگر با آن به تجارت می پردازد. در نهایت، سود حاصل از سرمایه بین بانک و طرف دیگر تقسیم می شود.

۳- **مشارکت مدنی:** قراردادی بازرگانی است که به موجب آن دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی (از جمله بانک) سرمایه ی نقدی یا جنسی خود را به شکل مشاع و به منظور ایجاد سود در هم می آمیزند.

۴- **مشارکت حقوقی:** قراردادی است که طی آن بانک قسمتی از سرمایه ی شرکت های سهامی جدید را تأمین یا قسمتی از سهام شرکت های سهامی موجود را خریداری می کند و از این طریق در سود آن ها شریک می شود.

۵- **فروش اقساطی:** بانک ها بنا به تقاضای کتبی مشتریان خود، ماشین آلات و تأسیساتی را که عمر مفید آن ها بیش از یک سال است، خریداری می کنند و به صورت قسطی به مشتریان می فروشند.

میزان موفقیت بانک‌ها - به خصوص بانک‌های تجاری - به میزان خدمات آن‌ها، تعداد مشتریان و میزان سپرده‌های مردم نزد بانک بستگی دارد. هر قدر بانک بتواند سپرده‌های بیش‌تری را جذب کند و میزان اعتبارات خود را افزایش دهد، به سود بیش‌تری دست می‌یابد. اگرچه اعطای وام برای بانک‌های تجاری یکی از راه‌های کسب سود است اما افزایش بی‌رویه و عدم کنترل آن در اقتصاد کشور آثار مخربی برجای می‌گذارد.

فرض کنید بانک‌ها شروع به وام دادن کنند؛ در صورتی که حجم پول موجود برای انجام معاملات کافی باشد. در این شرایط، اعطای وام توسط بانک‌ها پول در گردش را افزایش می‌دهد و زمینه‌ی بروز تورم را فراهم می‌آورد.

۶- معاملات سَلَف: بانک محصولات تولیدی آینده‌ی بنگاه‌ها را پیش خرید می‌کند.

۷- اجاره به شرط تملیک: طبق این قرارداد، بانک مورد اجاره را تهیه می‌کند و در اختیار مشتری (مستأجر) قرار می‌دهد. در صورتی که مستأجر به تعهدات خود عمل کند و اقساط خود را تأدیه نماید، در پایان مدت اجاره، مالک عین مال مورد اجاره می‌شود.

۸- جعاله: طبق قرارداد، کارفرما تعهد می‌کند در قبال عمل مشخص کارگزار یا عامل، اجرت معینی به او بپردازد.

۹- مزارعه: طبق این قرارداد، بانک زمین مشخصی را برای مدت معین در اختیار طرف دیگر قرار می‌دهد تا در آن کشاورزی کند. در نهایت، سود حاصل بین دو طرف تقسیم می‌شود.

۱۰- مساقات: قراردادی است میان صاحب باغ و دیگری که به‌ازای دریافت مقداری از محصول، کار نگهداری از باغ و برداشت را انجام می‌دهد.

۱۱- خرید دین: طبق این قرارداد، بانک‌ها می‌توانند اسناد و اوراق تجاری متعلق به واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی را تنزیل کنند.

برای جلوگیری از این پیامد منفی، یک سیستم نظارتی مورد نیاز است که ضمن آگاهی از اوضاع اقتصادی کشور، قدرت لازم برای کنترل اعمال بانک‌ها را نیز داشته باشد. بانک مرکزی با ایجاد سیستم خاص کنترل، سیاست‌های خود را از طریق سیاست‌های پولی متناسب با شرایط اقتصادی کشور اعمال می‌کند و بانک‌ها را در جهت ارائه‌ی خدمت و هماهنگی با اقتصاد به فعالیت وامی دارد.

این بانک مسئولیت کنترل شبکه‌ی بانکی و اداره‌ی سیاست پولی را با هدف حفظ ثبات پولی کشور برعهده دارد.

بانک مرکزی در عین حال وظایف و مسئولیت‌های مهم دیگری را به شرح زیر عهده‌دار است :

وظایف بانک مرکزی

- انتشار اسکناس و تنظیم حجم پول در گردش،
- نگهداری فلزات گران‌بها و ارزهای متعلق به دولت،
- نگهداری ذخایر قانونی و موجودی نقدی بانک‌های تجاری،
- ایجاد امکانات اعتباری برای بانک‌های تجاری،
- انجام دادن عملیات تصفیه حساب بین بانک‌ها،
- صندوقداری، نمایندگی مالی و انجام دادن عملیات بانکی دولت،
- اجرای سیاست پولی و کنترل حجم اعتبارات.

- ۱- در عملیات بانکی مفهوم اعتبار چیست؟
- ۲- اسناد اعتباری کوتاه مدت و بلند مدت چه تفاوتی دارند؟
- ۳- بانک‌ها چه خدماتی را به مشتریان خود ارائه می‌دهند؟
- ۴- ظهر نویسی چیست؟
- ۵- شرایط تنزیل کردن اسناد اعتباری را بیان کنید.
- ۶- منظور از عملیات مالی بانک‌ها چیست؟
- ۷- بانک‌ها با خرید و فروش ارز، نیازهای چه افرادی را برطرف می‌کنند؟
- ۸- در نظام بانکی بدون ربا، بانک‌ها چگونه درآمد کسب می‌کنند؟
- ۹- بانک مرکزی چگونه بر فعالیت بانک‌ها نظارت می‌کند؟